

Nr 22.

Av herr **Bergqvist**, *angående ett rationellt ordnande av undervisningen i välskrivning.*

Det är ett allmänt klagomål, att folk skriver dåligt nu för tiden och mycket sämre än förr. Lärare i alla slag av skolor, ej minst i folkskolor och läroverk, klaga över lärjungarnas dåliga skrivstilar, som vålla hinder och otrevnad i skolarbetet och hinder för ungdomen när den efter slutad skola vill skaffa sig utkomst. Sedan gammalt har det varit god tradition inom handelsvärlden, att handelsböckerna skola föras prydligt, men nu för tiden är det svårt att få biträden som skriva väl. Detta har föranlett handelskamrarna att upptaga väl-skrivningsfrågan på sitt program. Vid handelskammarmötet i Norrköping september 1926 behandlades frågan, därvid inledningsföredraget hölls av framlidne rektor W. Leeb-Lundberg, då rektor i Jönköping men tidigare rektor i Luleå. Av hans intressanta uttalanden återger jag blott några satser: "Det är", yttrade föredragshållaren, "ett ofta upprepat påstående, att den nuvarande generationens handstil är mindre vårdad än föregående generationers. Ehuru en allsidig utredning av spørsmålet saknas, kan man dock redan nu peka på vissa fakta, som tala för riktigheten av det nämnda påståendet. En överblick av handstilsproblemets läge i våra dagar torde giva vid handen, att sällan någon skolfråga av så allmän betydelse för det praktiska livet fått i högre grad stå tillbaka för andra undervisningsfrågor. Reformåtgärder måste emellertid föregås av en utredning. En sakkunnig undersökning av skrivundervisningens ställning förr och nu, ävensom de olika resultat av denna undervisning, som kunna uppvisas från äldre tider och nutid, samt ett utrönande av de moderna undervisningsmetodernas inverkan på undervisningen och på handstilens bildande, torde kunna anses lika berättigad som många andra verkställda utredningar rörande skolarbetet."

Från många håll har uttalats önskvärdheten av att väl-skrivningsfrågan bleve föremål för utredning. Bland de uttalanden, som sålunda gjorts, återger jag delvis endast brottstycken.

Luleå högre allmänna läroverks kollegium säger: "Skrivkunnigheten hos barn och vuxna är föremål för allmänt missnöje och allmän kritik. Skolungdomens dåliga skrivstil vållar svårigheter och otrevnad i skolarbetet och är ungdomen till hinder, när den efter slutad skola vill skaffa sig utkomst. Då ju skrivundervisningen förr bedrevs efter helt andra metoder och med vida bättre resultat, kunde man ju tänka sig en så enkel åtgärd som att återgå till äldre tiders

skrivundervisning. En sådan åtgärd kan emellertid ej beslutas utan en samvetsgrann utredning. Både praktiskt och teoretiskt har mycket gjorts för välskrivningsproblemets utredning, särskilt i vårt land. Välskrivningsproblemet är internationellt. Det skulle vara vårt land till stor heder om detta svåra problem genom oss kunde läggas till rätta. Ingenting annat kan rekommenderas än en utredning av problemet i hela dess vidd. Genom otillräckliga åtgärder riskerar man förvirring och förhalandet av dyr tid, med resultat att ett ohållbart tillstånd förlänges i onödan.”

Luleå läroverks ordinarie välskrivningslärare, teckningsläraren Ludvig Ramberg, uttalar följande egna synpunkter till komplettering av kollegiets yttrande: ”Om teckningslärarna hade aldrig så god utbildning för sin uppgift som välskrivningslärare, skulle de likväl stå hjälplösa inför de förhållanden som nu råda. De ungdomar, som komma till läroverken, ha icke fått enhetlig undervisning. Den ene skriver på ett sätt, den andre på ett annat sätt, och de flesta av dem torde redan ha haft flere lärare med olika skrivmetoder. En nödvändig förutsättning för att välskrivningsundervisningen skall giva gott resultat är, att alla skrivlärare undervisa på samma sätt. Endast under den förutsättningen kan skrivläraren fortsätta att bygga på den grund, som hans företrädare har lagt. Men det är alls icke säkert att någon av de skrivmetoder, som nu praktiseras, håller måttet, utan är en ingående undersökning av välskrivningsfrågan i hela dess vidd ofrånkomlig.”

T. f. inspektören för Luleå folkskolor, folkskolläraren J. Gunnarsson, instämmer i Rambergs yttrande och framhåller, att det har så gott som samma giltighet för folkskolans vidkommande. Kravet på en bättre ordning är lika trängande för folkskolans del.

Läroverksadjunkten Herman Svenonius i Luleå, mångårig timplärare i välskrivning, har ägnat många års intresserat arbete åt utredning av välskrivningsproblemet och har publicerat resultatet dels i en ”Lärobok i välskrivning”, Fahlerantz förlag 1915, dels i en uppsats i ”Svenskt Arkiv för Pedagogik” 1920 och dels i skrivelser till myndigheterna. Hans till mig ställda uttalande innehåller ett helt program för utredningsarbetet och har följande lydelse:

”Det är en vanlig åsikt bland pedagoger, att det är bristande ordentlighet som är orsaken till de dåliga skrivstilarna. Denna åsikt innebär ett stort och farligt misstag. Lägges skrivundervisningen på felaktigt sätt, så hjälper oss icke ordentligheten till en god stil annat än möjligen under den förutsättningen att vi skriva mycket långsamt. Med en god skrivstil måste vi mena en stil som är snabb, uthållig, lättläst och vid långsam skrivning prydlig. Det fordras framför allt ett gott handlag för att åstadkomma en sådan stil, och vill man finna ett kort uttryck för huvudfelet i den nuvarande skrivundervisningen, så blir svaret att man försummar handlaget. Våra händer äro ej av naturen särdeles väl lämpade för skrivning. Det fordras trägen och förständig övning att anpassa dem. Utan beaktande av den saken kan man aldrig komma till rätta med välskrivningsfrågan. Det är emellertid ej nog med att rätta till hand-

laget. Handlaget sätter sin prägel på stilen och stilen påverkar handlaget. Stilen måste vara uppbyggd så, att den hjälper oss att få det rätta handlaget. Studerar man de stilar, som nu praktiseras i välskrivningsundervisningen, skall man finna, att de ofta äro rena fördärvet för handlagets utveckling.

Det är en mycket ansvarsfull och krävande uppgift att fastställa, vilken stilart som bör läggas till grund för vår skrivundervisning. Därtill fordras i första rummet en utredning av skrivaktens mekanik. Först och främst måste man utreda handens sätt att arbeta när vi skriva. Denna utredning är av mig verkställd från rent mekanisk synpunkt, d. v. s. att jag sysslar huvudsakligen med skrivriktningarna och deras sammansättning. Resultatet är högeligen frappant och är till sin natur kärnpunkten i välskrivningsproblemets teori. Men en skrivrörelse har en fysiologisk orsak, och det är därför önskvärt, att skrivaktens mekanik behandlas icke blott från rent mekanisk synpunkt utan även från fysiologisk synpunkt. Detta gäller ej blott om handens mekanik utan även om de övriga skrivorganens mekanik.

Kunskapen om handens mekanik lär oss hur strecken komma till, vilka skrivriktningar som äro gynnsamma och vilka som äro ogynnsamma, alltså vilka skrivriktningar som böra gynnas och vilka som böra undvikas. Den ger oss alltså väsentliga förutsättningar för bokstävernas konstruktion. Vidare lär den oss huru vi böra hålla handen. I allt ger den oss en bekräftelse på överlägsenheten av den skrivundervisning, som förr i tiden meddelades i våra skolor.

Efter handens skrivrörelser måste vi utreda armens skrivrörelser. Detta är icke gjort, och stora missuppfattningar äro rådande. Det är väsentligen på armens läge och rörelse vi måste grunda våra åsikter om papperets läge och skrivbordets egenskaper, särskilt dess storlek och lutning.

Vidare måste vi utreda ögonens och huvudets rörelser. Den undersökningen har ungefär samma intresse för läsning som för skrivning. Ögonens rörelser torde vara väl studerade i flera länder, och i vårt land lär finnas en framstående specialist på den saken. Huruvida huvudets rörelser äro beskrivna är mig obekant.

Den sista och mest krävande delen av skrivaktens mekanik är den psyko-fysiska processen, d. v. s. sambandet mellan hjärnan, sinnesorganen och rörelseorganen. För denna utredning finnes i vårt land den erkänt främsta av alla sakkunniga. Troligen är problemet tillräckligt löst, men en beskrivning med hänsyn till föreliggande synpunkter är behöflig. Sålunda är den psyko-fysiska processen olika vid skrivning under författande, efter minne, efter forskrift och efter diktamen. Varföre skriver man fortare efter diktamen, och hur kan man förklara, att den som efter diktamen skriver mycket fort icke vet och icke behöver veta vad han skriver?

Den vetenskapliga utredningen av skrivaktens förutsättningar omfattar icke blott skrivaktens mekanik enligt ovanstående utan även varjehanda hygieniska synpunkter såsom kroppsföring i övrigt, papper, pennor, bänkar, belysning. Den

kommer att bli till nytta icke blott för vår vanliga handstil utan blir i lika hög grad till nytta för stenografering, och kanske kommer den att i grund förändra stenografien. I någon mån kommer även maskinskrivningen att beröras av utredningen. Att läsandets mekanik beröres är redan nämnt.

När väl den vetenskapliga grunden är tillrättalagd kommer den svåraste uppgiften, som är fastställandet av stilens art. Efter den uppgiften kommer utarbetandet av bokstavskonstruktionerna och fastställandet av det pedagogiska systemet. Slutligen kommer ordnandet av lärareutbildningen. Alla dessa nya uppgifter äro av helt annan art än de uppgifter, som avsågo den vetenskapliga grunden, och de falla väsentligen inom pedagogikens område. Men ej kan man säga, att de skrivlärare, som nu finnas att tillgå, ha den för de nya uppgifterna lämpligaste utbildningen. På detta område fattas högskolekompetensen, och den måste skapas i samband med utredningsarbetet. Välskrivningens teori är från början till slut mekanik, och endast en matematiker har goda förutsättningar. All annan kompetens är av underordnad beskaffenhet och förvärfvas lätt av en matematiker med vanlig akademisk utbildning. De svåraste uppgifterna och det största ansvaret kommer att falla på de matematiska medhjälparna i utredningsarbetet, och på dem kommer att vila ansvaret för undervisningens tillrättaläggande. De måste behärska hela ämnet medan övriga deltagare i utredningsarbetet kunna stanna vid begränsade uppgifter.

Som sagt är, gäller det svåraste problemet fastställandet av stilarten. Problemställningen torde i första hand bli följande. I den äldre skrivundervisningen, som gav erkänt goda resultat, bildades bokstäverna av ovaler och räta linjer och handlaget vårdades enligt principen att ju mer flathanden vändes mot bordet desto bättre. Den primära stilen, skolstilen, blev sålunda en rundad stil, men det visade sig, att när denna stil träget begagnades för hastig skrivning den drivna stilen blev mycket olik välskrivningsstilen. Redan von Mentzer, en på sin tid mycket känd svensk skrivlärare, och den som efterlämnat de värdefullaste publikationerna, urskilde av de drivna stilarna två huvudtyper, "den runda stilen", och "den kantiga stilen". Beträffande dessa stilarters inbördes förhållande till varandra har jag kommit till följande uppfattning. Mycket trägna och skickliga skrivare fingo vanligen en kantig stil. Detta har sin naturliga förklaring däri, att den kantiga stilen använder huvudsakligen de båda bästa skrivrörelserna och därför är mer lättskriven. Den kantiga stilen uppstod ej genom överläggningar och särskild övning utan omedvetet på grund av sin lättskrivenhet. Ungdomen skrev i allmänhet en rundad stil som beroende på graden av träning visade benägenhet för övergång till kantig stil. En och annan tränade med stor omsorg svängningsrörelser med pennan och torde därigenom ha motverkat stilens övergående till kantig. Rundningarna i den drivna stilen (dynamiska stilen) komma ej till stånd på alldeles samma sätt som i den långsamma stilen (statiska stilen), utan när handen är i hastig rörelse får tröghetslagen stor betydelse för bokstävernas form.

Om dessa iakttagelser om sambandet mellan rundad och kantig stilart äro rik-

tiga, är slutledningen för val av stilart lätt att finna. Vi böra eftersträva en kantig stilart. I bokstavskonstruktionerna skola vi alltså undvika svårskrivna riktningar och gynna de bästa skrivriktningarna. I någon mån skedde detta redan i den gamla skrivundervisningen genom användningen av ellipser (brukade benämnas ovaler) i stället för cirklar. Men principen kan utsträckas, och man kommer då ungefärligen till de Pählmanska bokstavsformerna, som utan vetenskapligt underlag äro konstruerade med en erkännansvärd känsla för undvikandet av de svåraste skrivrörelserna.

Emellertid är det ej snabbheten allena som bestämmer stilarten. Vi måste även taga hänsyn till tydlighet och prydlighet. Den sista synpunkten kommer nog ej att vålla bekymmer. Tydligheten (lättlästheten) är däremot en mycket vansklig synpunkt. Antag att den kantiga stil, som erhålles enligt den nya metoden, befinner vara mer svårsläslig än den kantiga stil, som erhöles enligt den äldre metoden, så skulle det kunna motivera en återgång till den äldre skrivmetoden. Skulle den gamla metoden visa sig överlägsen, så beror det därpå, att den har större förmåga att framtvinga ett gott handlag. Det är alls icke självklart, att vi med den nya skrivmetoden få lika lätt för att bemästra handlaget som med den gamla svårskrivna metoden, men om vi ha öppet sinne för svårigheten synes det sannolikt, att den kan övervinnas. Sannolikt kan frågan ej slutgiltigt besvaras förr än efter ett par tiotal år av praktiska försök.

En fördomsfri utredning av stilproblemet är icke fullgjord med de synpunkter som ovan återfinnas. Tyskarna ha sedan gammalt två stilarter, den tyska stilen och den latinska stilen. Den latinska stilen är den stil vi själva i olika former praktisera och som ovan behandlats. Den tyska stilen är mycket annorlunda beskaffad och kan betecknas som en radikalt byggd kantig stil. För visso har den tyska stilen i sitt hemland många varma anhängare. Delvis grundar sig motiveringen på germansk chauvinism, och för dylika synpunkter torde vi icke vara mottagliga. Men det finnes även de som anse den tyska stilen skrivtekniskt överlägsen. Tyskarna äro på god väg att av praktiska skäl överge den tyska stilen, ty det är betungande för barnen att lära två stilarter, och den latinska stilen är nödvändig för det internationella samarbetet. Om också den tyska stilen befundes överlägsen, har den likväl ej utsikter att slå igenom hos oss. Men det låter sig väl tänkas, att vi dock skulle kunna ha en viss nytta av den. De stilförbättringar, som ovan omtalats, gälla så gott som uteslutande det lilla alfabetets bokstäver. Beträffande det stora alfabetets bokstäver i den latinska stilen äro vi så gott som hjälplösa. Det stora alfabetets bokstäver äro ofta svårskrivna och från skrivteknisk synpunkt sannskyldiga missfoster. Det låter sig väl tänkas, att vi med hjälp av den tyska stilen skulle kunna omarbete stora alfabetets bokstäver till större lättskrivenhet.

Välskrivningsproblemet är av internationell natur. Alla länder ha samma plåga. Det skulle vara vårt land till stor heder om vi kunde lösa välskrivningsproblemet på ett tillfredsställande sätt. Vilken oerhörd nytta skulle ej våra exportfirmor och utlandssvenskar ha av, att en grundläggande skolfråga hade

svensk etikett. Det är alltså ej självklart, att det är dyrbart att reda ut väl-skrivningsproblemet. Lika sannolikt är att det skall visa sig vara en god affär. Vilja vi pröva saken från ekonomisk synpunkt behöva vi för övrigt blott röra oss inom vårt eget land för att det skall bli en god affär. Antalet skrivtimmar i vårt land kan på rimliga grunder uppskattas till minst 200 miljoner, per år räknat. Vilket oerhört slöseri är det ej att använda dessa timmar så illa som nu sker. Ett välgjort arbete förädlar oss, ett illa gjort arbete förråar oss. God ordning och sparsamhet fordra, att skrivtimmarna användas bättre än som nu sker.

Redan för utredningens sakliga vederhäftighet skulle det vara önskvärt, att utländska experter finge tillfälle att taga del i vårt utredningsarbete av väl-skrivningsproblemet, och alldeles särskilt gäller detta i valet av stilart. Därigenom skulle också den fördelen vinnas, att den svenska skrivmetodens accepterande utomlands underlättades. Det finnes även andra internationella synpunkter, som skulle behöva dryftas i detta sammanhang, även om man ej vågar tro på en omedelbar lösning. En sådan fråga gäller vilka de ljud äro som böra ha beteckningar. Studera vi vårt eget språk så finna vi, att ej på långt när alla ljud äro representerade. Vore alla ljud representerade av skrivtecken, skulle det ej vara någon konst att stava, må vara att var och en skulle stava efter sitt mål. Vi kunna ej åstadkomma så många goda skrivtecken som vi ha ljud, utan vi måste fortfarande nöja oss med ett begränsat antal ljudbeteckningar, där samma tecken måste användas för mer än ett ljud. Det anses för vårt språks vidkommande önskvärt med vissa förändringar, exempelvis att vi hade beteckningar för seh-ljudet, tj-ljudet, ng-ljudet. Å andra sidan anses vi kunna undvara c, q, w, x, z. I andra språk finnas motsvarande önsknings. Skulle man tänka sig något sådant som att väl-skrivningsproblemet kunde få en storstilad internationell lösning, borde även sådana synpunkter beaktas, och i varje fall bör frågan lösas med inriktning åt detta håll.

När stilarten blivit fastställd skola bokstavskonstruktionerna utföras. Därvid bör hänsyn tagas till bokstävernans historiska tillkomst, och torde särskild sakkunskap böra anlitas för att tillgodose intressen av denna art. Vidare måste undervisningsmetoden utarbetas, och sannolikt kommer en framtida skrivlektion att bli mycket olik de skrivlektioner vi äro vana vid. Slutligen återstår lärare-utbildningen, och ganska visst är, att staten på ett helt annat sätt än nu måste taga sig an den saken."

Kungl. skolöverstyrelsen har i skrivelse till Konungen den 12 februari 1927 gjort ett mycket klart och eftertryckligt uttalande om behovet av åtgärder i väl-skrivningsfrågan. Styrelsen skriver: "Det torde knappast kunna förnekas, att vårt folks rent mekaniska skrivfärdighet icke befinner sig på någon tillfredsställande nivå, att den icke är stadd i framåtskridande samt att den skolundervisning, som borde råda bot på bristerna, i stor utsträckning är famlande både i fråga om mål och medel."

Angående åtgärder säges i samma skrivelse: "På grund av vad sålunda an-

förts får överstyrelsen i underdånighet hemställa, det täcktes Eders Kungl. Maj:t åt fysiologiskt bildad fackman uppdraga att verkställa undersökning av sådana med skrivandets procedur förenade fysiologiska omständigheter, som kunna vara av betydelse för skrivundervisningen.”

Med hänvisning till vad sålunda från sakkunnigt och pedagogiskt håll yttrats i ärendet får jag hemställa,

att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t begära utredning och förslag angående åstadkommande av ett rationellt ordnande av undervisningen i välskrivning i våra skolor.

Stockholm den 16 jan. 1928.

O. Bergqvist.
